

Arne Ivarsson

Hänt i Holaveden

Hösten 2009 avslutade jag mitt skrivande om Stavabygden – gränsbygden. Det omfattar 26 byar med människor, händelser, vägar, odling och bebyggelsehistoria under 400 år. Biblioteket i Ödeshög har nu lagt ut detta på nätet. Det finns också för utlåning att läsa för den som inte har dator.

Det var mina ögon som satte stopp för skrivandet då. Att läsa arkivhandlingar kräver pigga ögon. Mina ögon orkade inte längre. Jag var tvungen att sätta punkt. Men i begränsad omfattning kan jag ändå fortsätta med skrivandet.

I mitt källmaterial i datorn, har jag mycket som jag kan fortsätta att arbeta med. Många människoöden finns lagrade i min dator. Jag vill gärna berätta mera om människor och händelser som jag förut bara nämnt i korthet. Hur många berättelser det blir, det får vi se.

Dessa människoöden och händelser är både från äldre och nyare tid.

I mer än 40 år har jag samlat på uppgifter från gamla tider. Det har varit om händelser, om gammal folktro, om troll och spöken, men framför allt har jag velat berätta om människoöden.

Hör gärna av dig och lämna synpunkter på mina berättelser.

Jönköping i juni 2011

Arne Ivarsson
Kungsgatan 13,
553 31 Jönköping,
Tel 036/71 32 33
(arnei-1@hotmail.com)

Mordet i Stava 1864

Mordet i Stava var avskyvärt. Det var våldsamt och det var omöjligt att se någon orsak för att slå ihjäl hedersmannen Samuel Svensson. Folk frågade sig varför, och vem. Efter några dagar anmälde sig mördaren självmant. Han hette Erik Johan Svensson.

Oroligt sinnelag

Han hade ett oroligt sinnelag, Erik Johan Svensson. Han plågades av oroliga tankar. Ibland hade han huvudvärk och måste vila sig från sitt arbete. Han hade också skuld känslor. Svåra, tunga tankar. Han kände sig syndig och var rädd att hamna i helvetet. Hur skulle han kunna undvika helvetet? Hur skulle han komma ifrån sin helvetesskräck?

Han hade bätt Gud om förlåtelse men Gud hade inte svarat. Så hade Erik Johan Svensson det. Hans liv var mycket tungt. Varför fick han inget svar från Gud? Var det kanske så att hans synder inte var så särskilt svåra. Gud kanske bara tog sig an större synder? Hur skulle han då få Gud att svara? Hur skulle han få ro för sina oroliga tankar?

Kanske skulle han begå ett grövre brott, ett så grovt brott att han skulle dömas till döden. Då skulle Gud bli tvungen att ta sig an honom. Då skulle Gud förlåta Erik Johan Svensson och ta emot honom. Därefter skulle han bli avrättad. Men på detta sätt skulle han rädda sin själ från att brinna i helvetet.

Varifrån hade han fått dessa tankar om synd och skuld? Var det i barndomskyrkan där han en gång blivit konfirmerad? Eller var det kanske av de frireligiösa? Detta var i väckelserörelsens tidevarv. Synd och skuld predikades i kyrkor och kapell. Helvetet var en realitet. Präster och predikanter försökte skrämman människorna till lydighet, Erik Johan Svensson hade lärt sin läxa. Han var uppskrämd och rädd att få brinna i helvetet.

En vårdag när han var 17 år hade han bedrivit otukt med en ko i ladugården. Då bodde han ännu kvar i föräldrahemmet. Denna synd hade särskilt plågat honom under åren. Varför hade inte Gud svarat på hans böner om förlåtelse?

Men Erik Johan Svensson hade positiva sidor också. Han var en bra bonde. Han var duktig på att sköta sin ekonomi. Allt hade gått honom väl i händer. Redan som 20-åring hade han startat som egen bonde., Han hade då arrenderat en gård i Rinna. Sedan hade han arrenderat Rinna Hellegård, sedan en gård i Ryckelsby. Därefter hade han ägt en gård om 1/8 mantal Lycke. Sedan hade han arrenderat Storlycke gård i Harstad socken .

Sedan två år var han arrendator av en gård i Glänås i Svanshals. Slutligen hade han för 11.510 riksdaler köpt en större gård, Skorteby ½ mantal i Vifolka socken. Erik Johan Svensson tog ansvar för sig och sin familj. Ingen kunde säga något annat.

Hans första hustru hette Sofia Persdotter och var från Herrberga. De hade gift sig 1849. Hon dog nio år senare men då hade hon fött honom fyra barn. Två år senare gifte han sig med Kristina Hansdotter från Högby socken. Hon hade fött honom en son. Han hade levat lycklig i båda äktenskapen och han hade haft en god bärning för sig och sin familj. Han kunde till någon del skriva och läsa. Han hade aldrig varit tilltalad eller lagförd för något brott. Han var en skötsam och pålitlig människa.

Men så var det hans oroliga sinnelag. Tankarna malde. Han kände sig som en stor syndare och han fick ingen rätsida på sina problem. Ständigt återkom dessa skuld känslor. Han tänkte vidare. Kanske skulle han begå ett grovt brott, därefter få Guds förlåtelse, bli avrättad och sedan komma till paradiset. Helvetet skulle gå miste om hans själ. Erik Johan Svenssons själ skulle på detta sätt nå saligheten i Paradiset.

Men ett grovt brott. Det grävsta brottet han kunde tänka sig var att ta livet av en annan människa. Det var mord. Men här fick han inte tveka. Det måste bli så. Det avgörande ögonblicket i hans liv närmade sig.

Söndagen den 24 april 1864 hade dessa tankar helt tagit makten över honom. Han skulle mörda en annan människa.

Mordet i Stava

Tisdagen den 26 april 1864 började han sin resa. På vagnen hade han fem tunnor säd som han skulle sälja på torget i Gränna. Han färdades genom Ödeshög och sedan vägen utmed Vättern. Han passerade Stava.

Han satt där på sin vagn och hästarna lunkade vidare mot Gränna. Han hade på avstånd sällskap med ett par andra bönder. De var liksom han med häst och vagn på väg mot Gränna för att sälja spannmål. Det var bekanta till honom, Det var Anders Andersson i Mark och Sven Gustaf Svensson i Hallberga.

När de kommit till Uppgränna, några kilometer före Gränna, stannade de alla tre och övernattade hos bonden, Johan Arvidsson, så som de vanligtvis brukade göra under sådana resor.

Tidigt nästa morgon hade han tillsammans med sina reskamrater vid sextiden åkt vidare fram till Gränna. På vägen mellan Uppgränna och Gränna passerade han en plats där ett mord hade inträffat för några månader sedan.

Garvaremästare Karlsson från Gränna hade där mördats av sin egen dräng, Ville Tolf. Denne var nu dömd till döden av såväl Vista Häradsrätt som av Göta Hovrätt i Jönköping. Avrättningen var ännu inte verkställd. Den vilade i

avvaktan på att Konungen skulle svara på Ville Tolfs nådeansökan. Detta kände Johan till. Mordet var mycket omtalat.

På torget i Gränna hade han snart sålt sin spannmål. Han gick då in i Sjöbergs järnhandel och bad att få se på en hammare. Han fick välja mellan flera olika och han vägde dem i handen och frågade om priserna. Han bestämde sig för en av dem och lyckades pruta ned priset till 42 skillingar. Med denna hammare skulle han mörda en människa. Först hade han tänkt utföra detta mord i staden. Men kanske någon kunde hindra honom där. Bättre då att ta detta under hemvägen från Gränna. Han återvände till sin vagn.

Under någon stund pysslade han om sina hästar. Han skulle nu sätta sin plan i verket. På hemvägen från Gränna skulle han mörda en människa. Han skulle med hammaren slå ihjäl den första människa som han mötte. Vid 11-tiden åkte han ut ur Gränna, på hemväg, utan att tala med någon.

Erik Johan Svenssons vagn rullade norrut på den lilla grusvägen mot Ödeshög. Han passerade Uppgränna, Boeryd och Getingaryd. Hans mordplan var bestämd. Han skulle slå ihjäl den första människa som han mötte utmed vägen. Efteråt kunde han inte erinra sig om han sett någon person tidigare utmed vägen. Något tänkbart mordoffer.

Han kom ända till Stava innan han kunde sätta sin plan i verket. En gammal man kom gående utmed vägen. En åldrad man som kanske inte hade så långt kvar av livet. Bättre så än en ung pojke som hade livet framför sig.

Erik Johan Svensson kände inte denne man, hade aldrig sett honom förut. Vagnen rullade på vägens högra sida. Den gamle mannen kom honom till mötes, gående på den andra sidan, vägens västra sida.

Undantagsmannen Samuel Svensson från Norrgården i Lilla Krokek var på väg mot Stavabyn i ett ärende. Samuel var 79 år och skulle om en och en halv månad fylla 80 år. Samuel var en man med gott anseende. Hans släkt hade i många generationer verkat i Stavabygden och hans förfäder hade haft förtroenden som boupptecknare, förmyndare, nämndemän m.m.

Samuel hade också i sin krafts dagar varit nämndeman. Han var nu gift för andra gången och hade nio barn. Inget av dessa hade övertagit föräldragården utan flyttat åt andra håll. Samuel och hans hustru hade då ett 10-tal år tidigare sålt sin gård. Gården hade då lämnat slakten, men Samuel och hans hustru hade avtalat om ett undantag. På detta undantag hade de ett par kor, ett får med lamm och en gris. Den nye ägaren till gården hette Anders Magnus Jönsson.

Nu var Samuel till fots på väg mot Stavabyn. Han hade korsat den gamla kungsvägen och via en stig kommit ned till den nya vägen, den som byggts i början av 1850-talet, närmare sjön. Han följde så denna väg söderut mot Stavabyn. Han såg en vagn, dragen av två hästar med en man på vagnen närma sig från motsatt håll, från Gränna-hållet.

Det var inget ovanligt med detta. Varje dag rullade vagnar på denna väg. Det var postdiligerser, handelsmän med sina varor, det var bönder på väg till torg och marknader, det var myndighetspersoner. Men denna vagn med dess resenär var ingen vanlig sådan. Det skulle nu uppenbaras.

Tvekade han nu, Erik Johan Svensson? Nej, där fanns ingen tvekan. Han tog sin hammare, lät hästarna stanna och gick den gamle mannen till mötes. Mannen såg undrande ut, höjde ena handen, som till hälsning, eller kanske till försvar, och frågade: *Vad ska det bli nu av?* Detta var Samuel Svenssons sista ord i livet. Handen med hammaren höjdes och med all kraft slogs hammaren mot Samuels huvud. Flera gånger.

Med ett dödligt utseende i ansiktet föll Samuel ihop på dikeskanten, mitt i den begynnande vårgrönskan. Erik Johan Svenssons uppdrag, det han själv åtagit sig, var utfört. Han rullade ned Samuels kropp i diket, klev upp på sin vagn och åkte vidare mot Ödeshög. Detta hände någon gång efter klockan två på eftermiddagen.

Något vittne till dådet hade fanns inte. Han hade under vägen från Gränna inte haft sällskap med någon. Mellan Stava och Ödeshög mötte han en postdiligerser. I övrigt träffade han inte någon, vad han kunde minnas.

Hammaren låg kvar bredvid honom i vagnen. När han kom fram till Sväm tog han hammaren och kastade den ut i ett kärr på vänster sida av vägen. Där blev hammaren stående med handtaget pekande rakt upp mot himlen. På andra sidan av vägen låg häradets gamla avrättningsplats. Uppe på berget på höger sida hade åtskilliga människor avrättats. Han tänkte kanske inte på detta just då. Vagnen rullade vidare in till Ödeshögs by.

Där gick han in i handelsboden. Han blev då lite rådvill. Egentligen skulle han anmäla sig för myndigheterna och omtala sitt brott. Han kom så att tänka på sina hästar. Skulle han inte först åka hem med dem och därefter anmäla sig för länsmannen? I handelsboden köpte han lite såpa och en påse kaffeböner. Men han inlät sig inte i samtal med någon. Sedan körde han vidare, hem till sin familj i Glänås.

När han vid 6-tiden i kvällningen kom hem till gården i Glänås möttes han av sin hustru samt dottern. Men han omtalade inte för dem vad han hade gjort, eftersom detta skulle gjort dem ledsna. Han hade sedan under kvällen tillsammans med sin äldste son och drängen Johan gått ut för att reparera gärdesgårdar. Detta arbete avslutade de vid 9-tiden på kvällen. Då gick de till sängs.

Natten blev orolig för Erik Johan Svensson. Hela natten plågades han av tankarna på sitt förfärliga brott. Han vände och vred sig i sängen utan att kunna somna. Klockan fem på morgonen gick han upp och tillsammans med sin son och drängen Johan tömde de en potatisgrop. Detta arbete tog hela förmiddagen. I närvaro av sitt husfolk åt han sedan middag, som vanligt tyst och sluten. Eftermiddagen och kvällen ägnade han åt såningsarbete.

Nästa natt plågades han på nytt av sina förfärliga minnen från händelsen i Stava. Ändå sov han något lite denna natt.

Nästa dag, en fredag, sådde han klöverfrö och ärter tillsammans med drängen under större delen av dagen. Johans tankar bearbetade de hemska minnena men han sade inget härom till sina närmaste.

De visste ännu inget om hans brott. Nu när sådden var klar var han färdig med det mest nödvändiga arbetet. På kvällen satte han sig vid sin chiffonjé och skrev ett brev. Han var som vanligt tyst, han samtalade inte med någon. Han skrev följande:

Christina Hansdotter!

Du skall sköta gården i sommar. Du skall ha Anders och Peter till din hjälp. Korn skall du så där rågen var i fjol, så mycket som är plöjt, på Smedgårdssidan blandsäd, på det oplöjda ärter, potatis på åkrarna bredvid, vicker på det oplöjda nedanför rågen,

Gården i Skorteby skall du inte bry dig om. Oxarna som jag köpt av Angus skall du be att han tar tillbaka. Han lämnar tillbaka en revers på 208 riksdaler, så beskedlig som han är.

Jag kommer aldrig till er mer. Men vi ses i himlen. Giv eder till frid. Gud hjälper eder. Jag måste lida det mina gärningar är värda. Jag sörjer mest för er räkning, mina små barn. Jag tycker detta var bättre än att min själ skulle brinna i helvetet. Nu hoppas jag bliva salig.

Det är svårt för släktingar och anhöriga att höra detta men jag kan inget göra. Jag kunde inte dölja, fast det var svårt. Jag var så förvillad under denna resa till Gränna. Sedan tänkte jag stanna i Ösiö men så for jag hem med hästarna med stor sorg och bekymmer.

Nu orkar jag inte skriva mera. Herren välsigna dig min lilla maka för alla dar vi varit ihopa. Det har varit roligt alltjämt. Mina barn, ha Gud för Edra ögon alltid. Må Gud bevara Eder för att komma i samma frestelse som jag.

Glänås den 29 april 1864.

E J Svensson

Till häradshäktet

När han skrivit brevet ansåg han sig vara klar. Nu återstod bara att anmäla sig för myndigheterna. Han kände en längtan efter detta. Nästa morgon mellan fem och sex lämnade han gående sitt hem innan någon annan vaknat. Han hade med sig brevet som han skrivit kvällen innan. Han vandrade till Ingvaldstorp, där fjärdingsmannen Johan Hansson bodde. Dit kom han redan före klockan sex på morgonen.

Johan Hansson var inte hemma. Detta omtalade hans hustru. Bedrövad över detta besked sjönk Erik Johan Svensson tungt ned på en stol och lutade huvudet i händerna. Hon frågade honom varför han var så bedrövad. Han berättade då att det var han som utfört mordet i Stava. Hon sände då genast sin dotter för att framföra detta bud till sin man som var i grannbyn Valla i ett ärende. .

Efter en stund kom fjärdingsmannen Johan Hansson. Erik Johan Svensson erkände också för honom att han utfört mordet i Stava och berättade om hur det skett. Han beskrev också för Hansson var han kastat hammaren. Hansson avvisiterade Svensson och fann en mässingskam och en plånbok som innehöll 11 riksdaler, 57 öre. Där hade han också tagit hand om det brev som Svensson skrivit till sin hustru.

Johan Hansson tog sedan med sig honom till åklagaren, kronolänsmannen Moselius, och därefter till häradshäktet. Där lämnades Erik Johan Svensson. Hans uppdrag var utfört. Mordet var klart.

Kronolänsmannens första åtgärd var att åka till Sväm och i kärret återfinna hammaren. Han visade sitt fynd och Erik Johan Svensson medgav att det var den hammare som han slagit ihjäl en för honom okänd man med. Därefter började kronolänsmannen Moselius att utreda brottet. Han höll förhör, han inhämtade utlåtanden från olika håll. Lysings häradsrätt kallades till urtima ting onsdagen den 4 maj 1864 i Ödeshögs Tingshus

I Stava

I landsvägsdiket i Stava låg förre nämndemannen Samuel Svensson med stora krossår i huvudet. Han var medvetslös. En vagn kom rullande söderifrån. På vagnen satt Gustaf Sjöstrand, hans broder Karl Sjöstrand i Järnstad Skattegård och August Petersson i Järnstad Karlsgård.

Vid Stava märkte de att en man låg i diket till vänster om vägen. De stannade vagnen och undersökte förhållandet. Till sin förskräckelse fann de där en man ligga framstupa. Han var illa hanterad i huvudet. Det var levrat blod för munnen. I huvudet var en stor kula, varur blod flutit. Livet hade icke helt slocknat.

De lyfte upp mannen och lade honom på deras vagn, vände och körde med stor försiktighet honom till närmaste gård. Det var Lars Johan Peterssons gård i Stava, ett par hundra meter från platsen. Där träffade de Lars Johan Peterssons hustru. De fick av henne en madrass och i ett vagnsskjul lade de den olycklige. Några minuter därefter gav mannen upp andan. Sjöstrand kände först inte igen den slagne mannen men när närmare bekanta kommit till platsen stod det klart

att den döde var förre nämndemannen Samuel Svensson från Lilla Krokek. Då kände också Sjöstrand igen honom.

Kanske bör jag nämna något om gårdarna i Stava. Ännu vid mitten av 1800-talet fanns bara två gårdar i Stava. De låg samlade i söder, nära bäcken och kvarnen. Genom arvsskifte blev det snart flera ägare och det blev sex gårdar. Mordet skedde ungefär mitt för det som vi idag kallar för Bil-Antons. Men då fanns ingen gård där. Gårdar som vi kallar för Björns, Bil-Antons och Hårds uppstod inte förrän senare. Från mordplatsen var kanske inte ens de två gårdarna i byn synliga på den tiden.

Kronolänsmannen Moselius kom redan samma eftermiddag till Stava. Provinsialläkaren Hoffner kom också, för att utföra en rättsmedicinsk undersökning. Förhör hölls med alla som kunde lämna upplysningar.

Den mördades änka hade underrättats, grannarna likaså. Sedan gick underrättelserna vidare till övriga byar. Gärningsmannen var ännu okänd. Ingen visste vem som var mördare. Människorna i Stava och närliggande byar hade mycket att berätta om gångna tider i bygden. Det var om krig och brand, om pest och rödsot, om ond bråd död, om människor som blivit krossade under vattenhjul i kvarnar, om drängar som krossats under vedlass eller av vältande vagnar. Men ett sådant våldsbrott som nu, ett mord, det hade inte skett i bygden så långt någon kunde minnas.

På 1820-talet hade Jonas Olofsson i Kushult blivit ihjälslagen av en granne, men det var möjligen en olyckshändelse trodde en del. Ett och annat slagsmål hade timat, annars var bygden ganska förskonad från våldsbrott. Något sånt här mord hade inte hänt förut. Människorna kände en stor undran och oro. Den kvällen låste de sina dörrar. En mördare gick lös.

Vid häradsrätten

Den 4 maj började tinget i tingshuset i Ödeshög. Hur Erik Johan Svensson haft det i häktet vet vi inte. Han hade säkerligen varit ett rov för stridiga känslor. Vad hade han gjort? Varför, varför?

Kronolänsmannen Moselius höll förhör med honom i häktet. Erik Johan Svensson svarade villigt och uppriktigt på alla frågor och länsmannen fick de uppgifter han behövde för att driva målet vidare. Det var uppgifter på människor som kunde lämna upplysningar, dels om Erik Johan Svensson och dels om hela kedjan av händelseförloppet under den dag som mordet skedde.

Inför häradsrätten fick han börja med att på nytt berätta om sig själv. Han berättade att hans föräldrar var bonden Sven Nilsson och Greta Gabrielsdotter i Lundby, Väderstads församling, men att hans föräldrar för länge sedan avlidit. Han berättade att han sedan 20-årsåldern arrenderat olika gårdar, först i Rinna,

sedan i Harstad och nu senast i Glänås. Han berättade om sin barndomstid, sin ungdomstid och tiden fram till denna dag, samt inte minst om morddagen.

Ingenting undanhöll han. Han berättade om tidelaget vid 17 års ålder, om sina skuldkänslor. Han berättade om sitt beslut att mörda någon och som skäl för detta att hans själ inte skulle brinna i helvetet utan genom detta sätt få komma till paradiset. Allt detta blev påfrestande.

Plötsligt svartnade allt för Erik Johan Svensson. Han föll avsvimmad till golvet. Förhandlingarna avbröts för den dagen.

När häradsrätten åter kunde fortsätta förhandlingarna den 9 maj 1864 fortsatte han sin berättelse. Han berättade om dagarna efter mordet och om brevet till sin hustru som han skrivit hemma vid sin chiffonjé.

Han tillfrågades så om inte drivfjädern till mordet varit en annan än den han uppgivit. Därför upprepade han att tidelaget vid 17 års ålder gjort hans samvete oroligt. Detta vederstyggliga minne hade förföljt honom. Detta i förening med andra, både uppsåtliga och *svaghetssynder*, som icke var brott mot världslig lag hade orsakat honom ett *mjältsjukt lynne och livsleda*.

Han berättade om skuldkänslorna, om skammen, om försöken att glömma, han släpade fram hela sitt syndaregister, all sin synd och skam, all sin mjältsjuka, all sin ångest och oro. Han berättade om sina försök att slippa sin oro, hur han försökt få Guds förlåtelse men inte fått någon kontakt med Gud. Han hade då kommit att tänka på andra utvägar, att begå självmord. Han hade övergivit denna idé för att inte gå miste om saligheten. Han hade i stället börjat tänka på att begå ett mord, enbart för att då kunna nå en uppgörelse med Gud, få förlåtelse och samtidigt av världslig domstol bli dömd till döden och avrättad, och sedan få ro för sina stridiga tankar.

Han kunde under tårar *icke nog beklaga att han nu berövat en annan människa livet under den falska föreställningen att därigenom göra sig förtjänt av vår Herres nåd*.

Under vistelsen i Gränna hade han övervägt att där slå ihjäl någon människa. Men han hade övergivit denna tanke eftersom det där kunnat komma någon och hindrat honom.

Rättegången fortsattes nu samma dag med vittnesförhör.

Bonden Anders Magnus Jönsson berättade att han med sin familj i flera år bott i samma hus som den nu avlidne Svensson. Denne hade alltid fört en from och stilla vandel. Jönsson hade varit närvarande vid den rättsmedicinska undersökningen som dr Hoffner gjort. Han kunde därvid se att Svensson varit förfärligt sargad i huvudet. Jönsson hade också den 27 april blivit hörd av åklagaren.

Bonden Lars Johan Petersson berättade att den avlidne Svensson under sin levnad varit en god och beskedlig man som icke ofredat någon människa.

Petersson hade också varit närvarande vid åklagarens besiktning och förhör. Han hade väl igenkänt den döde. Av märken på Svenssons mössa kunde man klart se att mordvapnet varit en hammare.

Anna Brita Jonsdotter var hustru till Lars Johan Petersson. Det var till deras gård som Samuel Svensson fördes efter anträffandet. Hon hade också hörts av åklagaren samtidigt som maken.

Fjärdingsmannen Johan Hansson berättade om sina upplevelser och iakttagelser i samband med gripandet av Johan, efter att denne hade anmält sig hos honom, och sina samtal med honom. Karl Petersson som varit Johan Hansson behjälplig hördes också.

Efter vittnesmålen beslutade rätten att målet skulle skjutas upp i avvaktan på ytterligare vittnesmål. Svensson återfördes till häradshäktet men överfördes sedan till länshäktet i Linköping.

Den 21 maj 1864 återupptogs målet och Svensson fick nu på nytt frågan om den verkliga grunden och upphovet till mordet. Synbarligen rörd förklarade han att han icke som han tidigare berättat, vid 17 års ålder förövat otukt med en ko. Han hade uppgivit detta som ett motiv för mordet i Stava, i tro att rättegången skulle gå snabbare och att han därefter skulle få utstå sitt straff.

Verkliga bakgrunden till mordet var att Svensson ända från barndomen lidit av mjältsjuka. När han på söndagsmorgonen den 24 april uppstigit ur sängen hade han i minnet återkallat sitt förflutna liv och känt sig vara en så stor och grov syndare, att han därav nedstämd och utmattad dånat. Hustrun hade fört honom till sängen och sedan han åter kommit till sans hade han ansett sig vara så ohjälpligt förlorad att han då beslutat att vid lägligt tillfälle döda någon människa.

När hans hustru frågat honom om orsaken till bedrävelsen hade han svarat att köpet av Skorteby varit en dålig affär som gett honom bekymmer. Nu förklarade han att denna hans uppgift till hustrun varit en lögn. Han försäkrade sedan att han icke hade annat att tillägga till sin bekännelse, eftersom allt han berättat vid domstolen i övrigt var sant.

Han tillfrågades om han lidit av andra sjukdomar än vad han berättat. Han svarade att han inte kunde påminna sig någon riktigt svår sjukdom, men att han under de senaste tio åren en eller två gånger varje vecka haft så svår huvudvärk att han ibland tvingats lägga sig, Vanligtvis hade han tillfrisknat på kort tid, en dag eller två.

Han uppgav vidare att han inte begått något annat brott än det som han nu själv erkänt. Åklagaren uppvisade den hammare som han funnit i kärret. Svensson erkände att han med denna hammare slagit ihjäl Samuel Svensson.

Handelsbetjänten J P Sjöberg i Gränna berättade inför rätten om hur en *östgöte med besynnerligt utseende och nedlutad ställning* vid middagstiden den

27 april kommit in i butiken och velat köpa en hammare. Flera olika hammare visades och östgöten hade synpunkter på både utförande och pris. Slutligen bestämde han sig för en av dem och fick därefter priset nedprutat till 42 skillingar. Därefter hade han genast avlägsnat sig. Sjöberg kunde däremot inte känna igen Svensson. Många kunder hade varit i butiken den dagen. Erik Johan Svensson medgav att köpet av hammaren tillgått så som Sjöberg omtalat.

Rättens ledamöter beslutade efter överläggningar att flera vittnen borde höras. Målet uppsköts därför och Svensson fördes tillbaka till länsfängelset.

Den 18 juni 1864 återupptogs förhandlingarna. Då hördes Svenssons hustru, Kristina Hansdotter. Hon berättade att hennes man under äktenskapet varit en god make men tyst och sluten. Han var ofta plågad av huvudvärk, så att han ofta om dagarna legat, men vanligen efter en eller två dagars illamående åter blivit frisk. På söndagsmorgonen den 24 april hade han svimmat. För hustrun hade han då angett att köpet Skorteby hade gjort honom bedrövad. Hustrun hade då icke fäst något avseende vid detta, eftersom hon hört att det icke var någon dålig affär. Hon hade sökt skollärare Ekman för att be honom komma och koppa eller åderlåta mannen. Men Ekman var inte hemma. Huvudvärken hade fortsatt under måndagen. Men hon var van vid sin mans sjukdom och förmodade att allt även denna gång skulle gå bra.

När han på onsdagen kommit hem från Gränna var han *mycket besynnerlig*. Han satte sig på en stol vid sin chiffonjé och lutade sitt huvud mot ena handen. Han sade sig haft sådan huvudvärk att *blodlever uppkastats*.

En granne, August Andersson i Glänås, hade då kommit in till honom och när han fått höra om Svenssons besvär hade han rekommenderat åderlåtning. Hustrun hade flera gånger tidigare uppmanat maken att antingen begagna blodiglar eller åderlåta sig.

Flera grannar hördes inför rätten och alla berättade om Svenssons besvärliga huvudvärk. De gav också bilden av en pålitlig och skötsam bonde. Den närmaste grannen var August Andersson. Denne kunde vitsorda uppgifterna som lämnats av Svenssons hustru, där Andersson rekommenderat åderlåtning. Därvid hade Svensson frågat honom om åderlåtning kunde ske vid tinningarna. Någon sådan åderlåtning hade Andersson inte hört talas om.

Torparen Karl Peter Andersson på Glänås ägor berättade om Svenssons besvärliga huvudvärk. Under 1862 hade han så ont i huvud, bröst och mage att han ofta hade uppkastningar. Svensson vågade aldrig dricka brännvin eftersom han trodde att detta skulle ytterligare öka hans huvudvärk.

Johanna Karlsdotter hade flera gånger haft tjänst som piga hos Svensson, dels under tiden i Ryckelsby och senare på Storlycke. Hon berättade om Svenssons huvudvärk som gjorde att han ofta måste ligga till sängs.

Svensson tillfrågades om han lyssnat till några *läsarepre-dikningar*. Han svarade att han förra året *avhört två läsare-predikanter*. Det var snickaren Gustafsson vid Kyleberg och en smed i Renstad. Men under detta år hade han inte lyssnat till någon sådan.

Nu hade åtskilliga vittnen hörts i målet. Rätten ansåg det då nödvändigt att genom Kongl. Befallningshavande i länet få upplysningar från vederbörande läkare och fångpredikant. Detta skulle avse Svenssons sinnesbeskaffenhet. Svensson återfördes därför till länshäktet.

Målet återupptogs den 26 september 1864. Det var fem månader efter mordet i Stava. Åklagaren förklarade att han inte hade flera bevis att framlägga i målet. Sterbhusdelägarna efter avlidne Samuel Svensson begärde ersättning enligt särskild räkning. Svensson själv hade inget att tillägga. Vad som återstod var att till målet lägga bedömningar från läkare, präst och fångpredikant.

Från pastor Kinnander i Svanshals hade i särskilt intyg uppgivits att Svenssons föräldrar veterligen icke lidit av någon sinnessjukdom. Men en äldre broder till Svensson hade till den grad plågats av mjältsjuka att han av intaget gift avlidit.

Allt från sin ungdom har Svensson lidit av svår mjältsjuka förenad med stark huvudvärk och kräkningar. Han har därvid inte kunnat arbeta utan varit sängliggande. Han var under detta tillstånd ytterst sorgbunden och uttalade leda vid livet. Detta orsakade stora bekymmer för hans närstående. De fruktade att han skulle avhända sig livet. Under sina friska perioder har han varit glad, nöjd med sin ställning, mer foglig än häftig, och aldrig våldsam.

Han har icke varit utsvävande eller liderlig och har icke varit begiven på starka drycker. Något religionssvärmeri har icke förekommit. Pastor Kinnander hade för denna sin redogörelse främst hämtat sina uppgifter från Svenssons hustru samt i synnerhet från Svenssons äldre syster, bondhustrun Gustava Svensdotter i Östra Torpa i Rinna socken.

Fångpredikanten P J Knattingius hade haft åtskilliga samtal med Svensson under vistelsen i länshäktet. Han hade därvid sökt utröna de verkliga motiven till dådet, vilka tycktes oförklarliga, om inte Svensson led av vansinne, eller om han hamnat i religionsgrubbel. Fångpredikanten trodde inte på något av detta. Svensson hade under samtalen inte visat någon sinnesrubbing eller minsta oredighet.

I andliga ting har Svensson ett lugn och en trygghet som inte tydde på någon vilseledd uppfattning om kristendomen.

Under tiden i häktet har Svensson också tagit avstånd från sitt tidigare påstående om tidlaget i ungdomen. Detta var ett påstående som han haft enbart för att snabbare komma fram till ett dödsstraff. Svensson har under tiden i häktet

även kommit till insikt om den falska föreställning som han tidigare haft, som ledde fram till dådet. Han kunde själv inte förstå hur en så förfärlig tanke kunnat få makt över honom.

Fångpredikanten ansåg avslutningsvis att *Svensson led av svårmod och tungsinthet. Vid inträdet i fängelset var hans insikter i kristendomen ringa, men han har kommit till en klarare uppfattning samt att han också blivit medveten om sitt brott och att han var bedrövad däröver.*

Läkaren C A Vallin hade på begäran uttalat följande om Svenssons sinnesbeskaffenhet.

Svensson har redan från sin ungdom haft anfall av huvudvärk och kräkningar, åtföljda av nedslagen och sorgsen sinnesstämning. Därvid har han ofta uttalat leda vid livet. Dessa anfall har varit mera vanliga under vartiden.

Svensson är en medelstor, grovt byggd och stark karl. Hans yttre sinnen tycks vara i normalt skick. Han lider inte av några sinnesförvillelser och sömnen säger han vara god. Han ser inte gärna personer rakt i ögonen vid samtal. Han svarar trögt men med fullkomlig reda och sammanhang. Han tycks vara mycket sorgsen och ångerfull över sitt brott, vilket han säger sig nu till fullo inse. Förutom huvudvärken säger han sig inte vara kroppsligt sjuk. Kroppens organ tycks vara i fysiologiskt skick.

För närvarande är han nedstämd och svårmodig, snygg och ordentlig.

Dessa upplysningar har vunnits dels genom samtal med och undersökningar av fången, dels genom rättegångshandlingarna och av skriftliga uppsatser av pastorn i Svanshals samt fångpredikanten.

Beträffande Svenssons sinnestillstånd får jag med stöd av vad sålunda blivit upplyst anse att han för närvarande synes mig fullkomligt klok. Men det är möjligt att han vid tiden för brottet kan ha haft ett anfall av djup melankoli där han inte kunde inse det brottsliga. Detta var doktors utlåtande, i korthet.

Häradsrättens utslag

Häradsrätten var klar för beslut. Alla vittnesmål var klara, alla rättsintyg och andra intyg hade också inkommit. Nu skulle rätten avkunna sin dom

I mer än fem månader hade Erik Johan Svensson väntat på sin dom. Från början hade han sett fram mot en dödsdom och sin egen avrättning. Det var ju därför han mördat Samuel Svensson. Men under tiden i häktet hade han kommit till full insikt om sina tidigare falska föreställningar.

Vi vet inte hur hans inställning var när han mot slutet av september 1864 inväntade sin dom. Klart är att han önskade sitt brott ogjort. Nu ville han säkerligen leva vidare, med hustru och barn.

Den 26 september 1864 kom häradsrättens utslag. Häri konstaterades att Svensson begått ett ohyggligt mord som skulle med liv gäldas, men vid beaktande av att Svensson vid tillfället haft ett anfall av så djup melankoli att

han ej kunnat inse brottsligheten dömdes han till tio års straffarbete. Därutöver skulle han ersätta alla kostnader för vittnen, målsägare m.fl.

Häradsrättens utslag skulle dock underställas Göta Hovrätt. Efter att utslaget blivit uppläst förklarade såväl åklagaren som Svensson att de var nöjda med utslaget.

Svensson var således nöjd med utslaget och kunde se fram mot tio års straffarbete. Såvida inte hovrätten ändrade domen? Under tiden satt han kvar i länshäktet i Linköping.

Göta Hovrätts utslag

Den 17 oktober 1864 kom Göta Hovrätts utslag. Hovrätten hade granskat handlingarna i målet och hade därutöver infordrat yttrande från Kongliga Sundhetskollegium rörande Svenssons sinnesbeskaffenhet. Det hade däri yttrats att *med fulla skäl kunde antagas att Erik Johan Svensson vid gärningens begående varit av vansinne berövad förmågan att bedöma dess följder.*

Kongliga Hovrätten finner därför att *ifrågavarande brott icke kan Erik Johan Svensson tillräknas och följaktligen icke heller kan till något ansvar i målet dömas. Därför skall också alla kostnader i målet ersättas av allmänna medel.*

Från Kongliga Hovrätten gavs också besked att beslutet skulle kungöras för Samuel Svenssons änka, vidare att Erik Johan Svensson icke längre skulle vara kvar i häktet. Vidare skrevs till *vederbörande att taga sådan vård om Erik Johan Svensson att han icke bliver för allmänna säkerheten vådlig.*

Hur gick det sedan?

Erik Johan Svensson behövde inte avtjäna något straffarbete. Dessutom hade läkare och fångpredikant intygat att Svensson under sin tid i häktet ändrat sig. Han hade kommit till insikt om sin förvillelse.

Han blev ganska snabbt fri och kunde återvända till sin familj i Glänås. Han behövde inte heller betala några kostnader i målet. Det blev staten som betalade det.

Men hur blev det i verkligheten? Kunde han lägga allt bakom sig? Säkerligen inte. Han var en mördare och allmänheten hade kanske svårt att se att han blev fri så snabbt. Kanske fick han höra en och annan kommentar om detta. Han fick nog stå ut med åtskilligt. Hur det var med hans grubblerier och hans huvudvärk vet vi inte. Källorna säger inget.

Hans hustru och barn hade förmodligen också svårt att klara blickarna och ryktesspridningen, kommentarerna i handelsboden eller på kyrkbacken.

Vi vet inte i detalj hur livet blev för Erik Johan Svensson och hans familj. Vi kan bara ana. Här nedan följer de formella uppgifter som vi kan hämta ur kyrkoböckerna.

Slutord

Det var inte många som kände till mordet i Stava, när jag frågade. Bara ett fåtal människor. Däremot hade man hört talas om att det spökade. Utanför Bil-Antons gård kunde man ibland möta ett liktåg. Med hästar och vagn och allt som hörde till.

I Jättingstad i Heda socken finns en gård som kallas Hammargården. Det var inget officiellt namn, bara ett av folkmun påhittat namn. En gammal knekt hade för länge sedan berättat att namnet tillkommit därigenom att en ägare av gården hade sagt att han skulle slå ihjäl den första människa som kom på hans infartsväg. Han gjorde det också, enligt sagesmannen.

Det skulle visa sig att dessa båda skrönor hade ett samband. Ett mord hade begåtts utanför Bil-Antons gård, långt innan Bil-Anton blev till. Mördaren, ja det var innehavaren av Hammargården i Heda, Erik Johan Svensson. Det var ett brutalt mord, med hammare och hårda slag mot huvudet på den gamle hedersmannen och före detta nämndemannen Samuel Svensson i Lilla Krokek, en grannby till Stava.

Samtidigt kan vi ha medkänsla med Erik Johan Svensson som i många år plågats av skuldkänslor. Hans själsliga våndor hade sin grund i den tidens predikningar om synd och skuld, om helvetet som destination för de som syndat. Så svåra skuldkänslor hade han att han var beredd att slå ihjäl en annan människa och samtidigt själv dömas till döden och bli avrättad. Han hade mitt i alla sina själsvåndor kommit fram till en lösning där hans själ ändå skulle komma till himlen.

Men det var inte bara Erik Johan Svensson som drabbades. Även hans hustru och barn drabbades. Hur mycket de fick lida vet vi inte, inte hur många vaknätter de hade. Inte hur mycket skam eller vanära de fick stå ut med inför grannar och bekanta. Vi kan anta att de såg allt detta som goda skäl att senare emigrera till Amerika.

De fyra första barnen föddes i första giftet och de två sista i andra giftet. Men Johan Vilhelm dog som synes 1862. Familjen hade också en dräng. Från 1864 kom också en piga som hette Mathilda Hansdotter, född 1831-08-10 i Skänninge.

Hon var en yngre syster till Stina Maja Hansdotter. Hon kom till familjen i deras svåra tid, förmodligen redan under den tiden som Erik Johan Svensson satt häktad. Hon stannade sedan kvar i familjen.

I november 1865 flyttade hela familjen till Heda. Där arrenderade han en gård i Vallby, Vallby Aspegård om $\frac{3}{4}$ mtl. Med i denna flyttning följde också Mathilda Hansdotter samt en dräng. Aspegården var en relativt stor gård.

År 1870 flyttade familjen till Vallby Norrgård. Den var på ett mantal och Svensson arrenderade denna. Vi kan konstatera att här föddes tre barn till i familjen. Men Stina Maja Hansdotter dog 1874.

År 1875 flyttade familjen till Jättingstad Mellangård. Där hade Johan köpt en gård om $\frac{1}{4}$ mantal,

År 1875 gifte sig dottern Mathilda med bonden Edvard Teodor Andersson, född i Svanshals 1850. De var sedan bönder i Skramlan i Stora Åby.

Stina Maja Hansdotter avled den 6 februari 1874 av bröstinflammation. Erik Johan Svensson avled den 18 september 1880 av förkylning. Båda begrovs på Heda kyrkogård. Hustruns syster, Mathilda Hansdotter, stannade kvar i familjen.

Dottern Kristina Vilhelmina och sonen Frans Oskar emigrerade till Amerika 1876. Äldste sonen Axel Petrus (Pontus) emigrerade år 1879 till Amerika. Han återkom den 4 mars 1881 men återvände till Amerika den 12 september 1881. Samtidigt avreste samtliga hans syskon samt hans moster, Mathilda Hansdotter, till Amerika. Hans äldre syster, Mathilda Svensdotter utreste tillsammans med hela sin familj.

Här skulle berättelsen kunna vara slut. Jag vet inget mera om denna familj, om deras öden i Amerika. Vi skulle gärna vilja veta mera. Kanske kan vi någon dag få veta fortsättningen?

I trakten söder om Heda berättas än idag om att det i Jättingstad för länge sedan bodde en man, som fick ingivelsen, att han skulle slå ihjäl den första människa som kom på hans infartsväg. Han gjorde det med en hammare. Så berättade denna skröna. I folkmun fick gården därefter namnet Hammargården, vilket namn den har än idag.

Vilhelm Tolf som slog ihjäl sin arbetsgivare, garvarmästaren Carlsson, dömdes att mista livet, både i tingsrätten och i hovrätten. Konungen avslog hans ansökan om nåd och avrättningen verkställdes onsdagen den 24 augusti 1864. Många åskådare var närvarande.

Dessa båda mord visar flera olikheter. Det mord som Vilhelm Tolf utfört var ett rånmord, utan förmildrande omständigheter. Johan Svensson däremot hade utfört sitt brott under en så djupgående melankoli, att *han av vansinne varit berövad förmågan att bedöma följderna av sitt brott*. Han kunde därför inte dömas till ansvar för sitt brott.

Vad skrev tidningarna om detta mord ?

Gännatidningen onsdagen den 7 maj 1864

Förliden onsdag den 27 april var arrendatorn Johan Svensson från Glänås, Svanshals socken, till Gränna för att avyttra spannmål. Under hemfärden träffade han en gammal man, Samuel Svensson från Lilla Krokek, Ödeshögs socken, gående på allmänna vägen mellan gårdarna Stava och Lussebo, vilken han överföll, slog honom med en hammare i huvudet flera slag så att han dog. Mördaren gick själv i lördags till fjärdingsman Hansson och anmälde förhållandet och har vid häradsrätten i Ödeshög erkänt att han köpte en hammare i Gränna i avsikt att därmed mörda vilken människa han först kunde anträffa och hade ämnat att slå till den förste han på stadsgatan händelsevis kunde påträffa, men fann vid närmare eftersinnande vara oklokt enär han dels kunde blivit hindrad, så att det rysliga dådet ej hunnit fullbordas, och dels tänkande på sina hästar som han själv ville hemföra. Innan det nu nämnda offret för hans mordlystnad anträffades, fick han en kvinna i sikte, som han då ämnade slå ihjäl men varseblev i detsamma tvenne karlar i närheten varför han försiktigtvis uppsköt dådet. Emellertid träffade han kort därefter den gamle hederlige gråhårsmannen Samuel Svensson som i sitt 80:e levnadsår gick i all fridsamhet, ej anande något ont, och förpassade han med några kraftiga hammarslag i hast honom till evigheten. Anledningen varför han nödvändigtvis måste döda någon uppger han själv vara att han vill dö, men ej mörda sig själv, ty han finge då ej tid att avbedja sin sista uppsåtliga synd. Mannen har enligt uppgift varit väl anskreven och ansetts för en from och arbetsam människa samt god familjefader. Religionsgrubbel har gjort denne man, liksom mången före honom kollrig.

Östgöta Correspondenten 3 maj 1874

Herr kronolänsmannen Moselius har till länsstyrelsen inrapporterat att den 27 april omkring klockan 3 på eftermiddagen påträffades 80-åriga undantagsmannen Samuel Svensson från Lilla Krokek i Ödeshögs socken, liggande nära död och liksom undangömd bakom albuskar i ett dike vid landsvägen å Stava ägor. Enligt läkarundersökning vid sextiden på kvällen befanns Svensson redan avliden. Huvudskålen var på ett par ställen så sönderslagen att hjärnan var synlig. Hans mössa visade att mördaren använt en vanlig skohammare.

Den 29 april anmälde sig brukaren Erik Johan Svensson från Glänås såsom mördare. Han häktades och därefter påträffades mordvapnet där Svensson uppgav sig ha kastat den. Det kunde inte synas någon anledning till mordet men Svensson uppgav orsaken vara att han fått i sitt huvud, det han ovillkorligen måste mörda en människa innan han kunde bli salig. Han köpte därför en hammare vid torgbesök i Gränna förliden onsdag med fattat beslut att därmed mörda den första människa han träffade på hemvägen, såvitt lägligt var.

Källor:

Domböcker, kyrkoböcker, tidningar samt muntlig tradition.

- Arne Ivarsson